

Bezwaren tegen het Programma van Eisen opgraving Kelder 1 en 2 in de Nieuwe Kerk te Delft.

Algemeen: de waardering van de graven en menselijke overblijfselen in en om de Nieuwe Kerk te Delft

Vanwege de aanwezigheid van de grafkelders van het Huis van Oranje is de ondergrond van de Nieuwe Kerk een bodemarchief van buitengewoon belang, vergelijkbaar met koninklijke grafkerken in het buitenland. Het is waarschijnlijk dat vanaf het moment van begraven van Prins Willem van Oranje in 1584 de kerk een aantrekkelijke graflocatie vormde voor de elite van Delft en de Noordelijke Nederlanden. Bovendien was Delft in de zestiende en zeventiende eeuw een belangrijke stad in de Republiek met een rijke geschiedenis. De graven en menselijke resten bijgezet in de Nieuwe Kerk kunnen belangrijke informatie opleveren over de levensgeschiedenissen van de Delftenaren van de late middeleeuwen en de nieuwe tijd. Informatie die op deze schaal op geen enkele andere manier is te verzamelen. Uitgangspunt binnen de geldende wetgeving zou dan ook moeten zijn dat dit bodemarchief onaangetast blijft tenzij het strikt noodzakelijk is. In het geval dat het bodemarchief toch verstoord wordt, is het binnen het huidige stelsel gebruikelijk dat de verstoorder de kosten van het archeologisch onderzoek en de uitwerking van dit onderzoek betaald.

Onderzoek van de graven en vondsten uit grafcontext geeft een beeld van de variatie in het grafritueel en de culturele, sociale en economische invloeden daarop door de tijd. Het onderzoek van de menselijke resten levert inzicht in de individuele levensomstandigheden en de levensomstandigheden van verschillende groepen in de samenleving. Uit eerder onderzoek in Delft is gebleken dat als gevolg van de lokale bodemgesteldheid menselijke resten en delen van de grafkist goed bewaard blijven. Op basis van vergelijkbaar onderzoek van laatmiddeleeuwse en latere graven mag verwacht worden dat in de graven van individuen van hoge status ook organische en anorganische resten van binnenkisten, kleding en grafgiften zijn geconserveerd.

Hoewel het bodemarchief van veel kerken en hun omliggende begraafplaatsen in veel Nederlandse steden door restauratiewerkzaamheden ingrijpend is verstoord, schiet onze kennis van met name de Hollandse steden te kort. Vaak is de ondergrond van kerken en begraafplaatsen verstoord zonder adequaat archeologisch onderzoek. Slechts van een beperkt aantal begraafplaatsen zijn de graven en menselijke resten onderzocht. Vaak gaat het in die gevallen om kleine delen van de begraafplaats of de kerk en zijn de graven niet goed gedateerd. (Door de beperkingen in de datering is het vaak niet mogelijk om conclusies te trekken op het gebied van ontwikkelingen in grafritueel, demografie en gezondheid. Wie bijvoorbeeld de ontwikkeling van de gezondheid in de Nederlanden van de Middeleeuwen tot de Nieuwe Tijd wil beschrijven heeft momenteel bitter weinig informatie tot zijn beschikking.

In Europa is de voor de Nieuwe Kerk voorgestelde benadering zeker niet de norm. Al helemaal niet wanneer het de grafkerk van een nog zittend vorstenhuis betreft. Internationaal zien we in het Verenigd Koninkrijk al sinds de jaren 80 van de twintigste eeuw een grote intensivering van het onderzoek van graven in en om kerken. Recentelijk heeft bijvoorbeeld de onderzoeksgroep van het Museum voor de Archeologie van Londen een indrukwekkende reeks begraafplaatsen gepubliceerd. Van selectie bij het opgraven en uitwerken van het onderzoek is daarbij nauwelijks sprake. Inmiddels zien we in Duitsland, België en Oostenrijk een vergelijkbare aanpak. (Voor een recent overzicht in Europa zie (2013) *The Routledge Handbook of Archaeological Human Remains and Legislation: An International Guide to Laws and Practice in the Excavation and Treatment of Human Remains.*) Uit recente jaren zijn er geen

vergelijkbare voorbeelden van de vernietiging van een zo belangrijk en groot aantal graven met een dergelijke beperkte onderzoeks-aanpak.

Reactie op het Programma van Eisen

Op archeologische gronden zou het uitgangspunt moeten zijn dat de aanleg van de grote faciliteitenkelder, kelder 1, in alle gevallen ongewenst is. De exploitatie van een monument van dergelijk nationaal belang zou niet afhankelijk moeten zijn van de verstorend van een wezenlijk onderdeel van dat monument. (Mijns inziens is dit misschien volgens de huidige regels een lokale kwestie, maar in essentie is dit een nationale kwestie.)

Wanneer, om welke redenen dan ook, in het geval van kelder 1, besloten wordt dat de bodem verstoord moet worden dan moet het uitgangspunt zijn dat alle aanwezige sporen en vondsten die verstoord dreigen te worden, van tevoren worden gedocumenteerd en verzameld. Vanwege de bijzondere locatie en de bestaande kennislacunes zijn er geen argumenten om hier te volstaan met selectie van op te graven delen.

De beperking van de middelen beschikbaar gesteld voor opgraving en het minimumaantal van 80 graven zullen leiden tot het verzamelen van informatie over een onaanvaardbaar klein aantal graven. Onaanvaardbaar mede omdat het aantal te klein is om representatief te zijn voor de gehele populatie die daar in 500 jaar is begraven. Dit is in sterk contrast met de in Nederland bestaande praktijk, zo zijn bij opgravingen in Wijk bij Duurstede en Oldenzaal uiteindelijk alle graven, die door werkzaamheden verstoord zouden worden, gedocumenteerd en geborgen.

Gezien het beperkte budget is het te verwachten dat grote delen van het op te graven terrein met grove middelen ontgraven zullen worden. Daarbij zullen extra maatregelen genomen moeten worden om het terrein en de grond af te schermen van het publiek. De grond zal op een afgeschermd locatie gedeponneerd moeten worden en afhankelijk van de gemaakte keuzes wel of niet met een metaaldetector doorzocht moeten worden. Op basis van de goede conservering van vondsten in de omgeving en de hoge status van een deel van de bijzettingen moet er rekening gehouden worden met onwenselijke beeldvorming rondom de extractie en afvoer van grond vol schedels, pijpbeenderen en delen van kisten. Niet duidelijk is op welk budget de kosten voor het verwijderen van de niet onderzochte ondergrond terecht komen. Uitgaande van de schattingen in het Programma van Eisen en ervaringen bij andere opgravingen is het aannemelijk dat na het archeologisch veldonderzoek van zo'n 350 graven het budget voor het opgraven op is. Volgens de schattingen blijven er dan 1750 begraving in de bodem over, die tegen lage kosten verwijderd worden. Een gedetailleerd plan hoe met deze volstrekt onwenselijke situatie wordt omgegaan ontbreekt. (Gebeurt dit onder archeologische begeleiding? Wat als zich hier een uitzonderlijke vondst voordoet? Wordt metaaldetectie ingezet op enig moment? Wat gebeurt er met de gedeponneerde grond?)

Het PvE houdt mogelijk onvoldoende rekening met het onderzoek en de conservering van organische en anorganische resten van kisten en grafinventaris. Indien er een substantieel aantal rijke graven wordt aangetroffen bestaat er een gereede kans dat het budget onvoldoende is voor onderzoek en conservering van deze objecten.

Alternatieven / aanpassingen

Het beste alternatief zou zijn ook kelder 1 volgens de juiste normen op te graven en te documenteren en al het aanwezige vondst- en skeletmateriaal te onderzoeken.

Een minder gewenst alternatief zou zijn kelder 1 wel volledig volgens de KNA-norm op te graven en voldoende budget te reserveren voor opslag en conservering. Om vervolgens financiering te zoeken en samenwerkingsprojecten aan te gaan om in opvolgende projecten de uitwerking van het onderzoek en de studie van vondsten en skeletten op te pakken. Aangezien dit een volstrekt ongewenste situatie creëert, verdient het wel aanbeveling dat de opdrachtgever en de Gemeente Delft dan actief een plan ontwikkelen voor de financiering van het onderzoek van sporen en vondsten.

Zowel voor kelder 1 en 2 zou de druk op het bergings- en restauratiebudget verlicht kunnen worden door vondstrijke graven als blokberging te lichten en op te slaan in een vriesdepot. Een in Duitsland (bijvoorbeeld in de deelstaat Baden Württemberg) gebruikelijke aanpak. Door de graven zo op te slaan is het mogelijk de kostbare conservering van textiel, hout en metaal etc. uit te stellen en over meerdere jaren te verdelen. De kosten voor deponering op deze manier kunnen meevallen, vanwege een bestaande overcapaciteit in koel- en slachthuizen.

Andere alternatieven zouden een te groot verlies voor de archeologie en geschiedenis van Delft en Nederland betekenen en mijns inziens ook nationaal en internationaal gezichtsverlies.

Dr. Raphaël Panhuysen, fysisch en forensisch antropoloog, ANTHRO.NL, Amersfoort / Department of Archaeology, Amsterdam Centre for Ancient Studies and Archaeology, Universiteit van Amsterdam.